

Systematyzacja akt landratur w archiwach

Zespoły **landratur** w archiwach polskich systematyzowane były według dosyć zróżnicowanych metod, ponieważ i **landratury** zajmowały się bardzo szerokim wachlarzem spraw, obejmującym właściwie wszystkie sfery życia politycznego, kulturalnego, gospodarczego, wyznaniowego itd. w powiecie (w niniejszym opisie wykorzystano wstępy do inwentarzy zespołów starostw powiatowych z archiwów państwowych w Gdańsku, Katowicach, Wrocławiu i Bydgoszczy).

Były to przykładowo: wybory do przedstawicielstw ogólnopaństwowych i wybory gminne, sprawy urzędu i pracowników urzędu, sprawy narodowościowe, sprawy przynależności państwowej i ugrupowań politycznych, sprawy graniczne, sprawy wojskowe, migracje, sprawy odznaczeń, zmiany nazwisk, cła i podatki, topografia terenu, statystyka, policja, żandarmeria i sprawy paszportowe, sprawy teatrów, ochrony zabytków, sprawy obyczajowe, bezpieczeństwo i higiena, zdrowie, lecznictwo, komunikacja, sprawy weterynaryjne, sprawy wodne, budowlane, pożarnictwo, sprawy rolne, hodowlane, rzemiosło, handel, przemysł, poczta, sprawy szkolne, sprawy wyznaniowe, pomoc społeczna, ubezpieczenia społeczne.

Ponadto występują tu także pewne grupy zagadnień charakterystyczne dla określonego regionu, jak na przykład sprawy powstań śląskich w landraturach górnośląskich.

Nie istnieją wytyczne opracowania konkretnie zespołów landratur, stąd w archiwach państwowych zespołom tym nadawano zróżnicowane układy, nie zawsze w oparciu o pierwotną strukturę registraturalną.

Stosunkowo prosty i przejrzysty układ może być następujący:

1. Sprawy polityczne i policyjne: zarządzenia w sprawach politycznych, nadzór nad partiami politycznymi, sprawy wojskowe, wybory do ciał ustawodawczych plebiscytowych, sprawy graniczne i przynależności państwowej, organizacja policji i jej działanie;
2. Sprawy ogólnoadministracyjne: spisy ludności w powiecie, środki administracyjne na uwłaszczenie chłopów, rejestracja zabytków;
3. Sprawy gospodarcze: policja przemysłowa, cechy;
4. Sprawy medyczne i socjalne: apteki, szpitale, domy opieki, ubezpieczenia społeczne, kasy pracownicze, związki zawodowe;
5. Oświata, sprawy wyznaniowe: biblioteki, kursy oświatowe, Żydzi, gminy żydowskie, ogólne sprawy dotyczące kościoła i jego uposażenia, remonty i utrzymanie kościołów w różnych miejscowościach, ogólne sprawy szkolnictwa i nauczycieli, budowa, remonty i utrzymanie szkół w poszczególnych miejscowościach, szkoły mniejszościowe.

Dla odróżnienia układ bardzo szczegółowy przedstawia się tak:

1. Sprawy zwierzchności państwowej, granic, odznaczenia, dary: panujący i

- dostojnicy, zdrada stanu, obraza majestatu, uroczystości państwowe, włączenie nowych terenów, ochrona granic, ruch graniczny, cudzoziemcy, odznaczenia, ordery, nagrody, dary, zmiana nazwisk, rehabilitacja, zapomogi, renty, zbiórki;
2. Ustawodawstwo, organizacja, zarządzanie: dom panującego, wybory, język urzędowy, publikacje urzędowe, ustawa monetarna, przepisy dla urzędników państwowych, ogłoszenie stanu wojennego i pokoju, referendum, utworzenie prowincji górnośląskiej;
  3. Statystyka, parcele, mieszkańcy, księgi gruntowe: spis miejscowości, pomiary topograficzne, granice powiatu, pożyczki państwowe, notatki prasowe, statystyka podatkowa, gospodarcza, demograficzna, spisy ludności, rolne, kolonie, górnictwo, hutnictwo, emigracja, cudzoziemcy, ekstradycja, naturalizacja, dobra rycerskie, gospodarstwa chłopskie;
  4. Ordynacja powiatowa, sprawy komunalne, nadzór nad korporacjami: ordynacja prowincjonalna, starostwa, przepisy dyscyplinarne, policyjne, urzędnicy państwowi i komunalni, ordynacja miejska, zarząd policji w miastach, spisy wsi, zarząd miast, urząd katastralny, prokuratura, więzienie, kasa powiatowa, pożyczki, cło, papiery wartościowe, kurs pieniądza, kancelaria tajna, sprawy Żydów;
  5. Sprawy rolnictwa: sprawozdania, meldunki, ochrona natury, kultura rolna, ochrona roślin, organizacje rolnicze, hodowla, rybołówstwo, kasy oszczędnościowo-pożyczkowe, szkoły rolnicze, dokształcające, domy kultury, wychowanie młodzieży, sport;
  6. Handel, rzemiosło i przemysł, budownictwo: gospody, wyszynk, pijaństwo, godzina policyjna, Izba Rzemieślnicza w Opolu, ordynacja przemysłowa, sąd górniczy, niedziele i święta, rzemiosło, szkoły rzemieślnicze, cechy, kasy oszczędnościowo-pożyczkowe, rzeźnie, zakłady przemysłowe, kotły parowe, patenty, nadzór nad przemysłem, inspekcja pracy, zatrudnienie młodocianych, organizacje gospodarcze, ubezpieczenia, fundusze emerytalne, kasy chorych, kasa pośmiertna, zarobki, zapomogi, policja budowlana, budowa mieszkań, zabytki, mosty, drogi, ulice, zadrzewianie, podatek drogowy, bezpieczeństwo ruchu, pojazdy mechaniczne, kolej, tramwaje, telegraf, oczyszczanie wód, młyny wodne, obserwacje meteorologiczne;
  7. Zarząd policji: publikacja zarządzeń, umundurowanie, policja miejscowa, kodeks karny, kary policyjne, sprawy ubogich, bezpieczeństwo pracy, sierocińce, przytułki, zakłady opiekuńcze, towarzystwa ubezpieczeniowe, kasy zapomogowo-pożyczkowe, straż pożarna, rzemiosło, łowiectwo, leśnictwo, czeladź, jarmarki, poczta, prasa, księgarstwo, biblioteki, teatr, odpusty, pielgrzymki, polski ruch narodowy, stowarzyszenia, wypadki, studnie, materiały wybuchowe, miary i wagi, papiery wartościowe, gry hazardowe, żandarmeria, paszporty, legitymacje, ewidencja ruchu ludności, domy poprawcze, rejestr barów, listy gończe, kradzieże, transport więźniów, morderstwa, szpiegostwo, jeńcy wojenni;
  8. Sprawy wojskowe: obowiązek służby wojskowej, tajemnica wojskowa, reichswera, poborowi, ochotnicy, reklamacje, rezerwa, konie, kwatery, szpitale wojskowe, ćwiczenia, manewry, mobilizacja, komisja plebiscytowa, rewolucja, pospolite ruszenie, odszkodowania, medale, zapomogi, inwalidzi wojenni, związki wojskowe, powstania śląskie;
  9. Sprawy sądowe: organizacja sądownictwa, przysięgli, prokurator;
  10. Sprawy finansowe: podatki komunalne, państwowe, opłaty;

11. Sprawy szkoleniowe i szkolne: ustawy, zarządzenia, świadczenia, parafie, stowarzyszenia religijne, sekty, majątek kościelny, księgi kościelne, duchowieństwo, nauczanie religii, szkoła ewangelicka, budowa plebani, kościołów, kaplic, cmentarze, synagogi, zakłady dobroczynne, remonty i budowa szkół, inspektoraty szkolne, obowiązek szkolny, dzieci upośledzone, związki szkolne, boiska szkolne, deputacje szkolne, zatrudnienie nauczycieli, przedmioty nauczania, szkoły prywatne, żydowskie, kasy emerytalne, zapomogi, stypendia;
12. Sprawy lecznictwa i policja sanitarna: zarządzenia, kontrola produktów żywnościowych, personel medyczny, położne, apteki, drogerie, choroby zakaźne, epidemie, komisja zdrowia, badanie dzieci, dezynfekcje, szpitale, zakłady dla upośledzonych, pierwsza pomoc, ratownictwo, sprawy weterynaryjne, oględziny zwłok, handel bydłem.

Niektórzy opracowujący podzielili materiały landratur na – jak można przypuszczać – pierwotne registry. Poniżej przedstawiam taki podział:

1. Registry Policijna: nadzór administracyjny, wójtostwa, sprawy: bezpieczeństwa, przemysłu, budownictwa, rolnictwa, zdrowia publicznego, weterynaryjne, leśne, przeciwpożarowe, pocztowe;
2. Registry Wojskowa: statystyka wojskowa, mobilizacja, pobór do wojska, dezercje, reklamacje, opieka nad rodzinami żołnierzy, manewry
3. Registry Finansowa: sprawy finansowe, kredyty i podatki, instytucje kredytowe,
4. Registry Kościelna: budowa i remont kościołów, kościoły w powiecie
5. Registry Szkolna: budownictwo szkolne, płace nauczycieli, sprawy emerytalne, żmudy szkolne, matrykuły szkół
6. Wydział ds. dysmembracji: dysmembracja gruntów
7. Registry Wojenna: sprawy gospodarcze, listy poborowych, reklamacje

Dosyć wyważony układ przedstawia się następująco:

1. Sprawy majestatu, granic, dary z łaski: osoba króla i jego rodziny, podróże dostojników, układy z zagranicą, opieka nad obywatelami Prus za granicą, darowizny z łaski, wnioski o rehabilitację;
2. Sprawy dot. ustawodawstwa, zarządzania i organizacji: dot. wyborów do ciał ustawodawczych;
3. Sprawy statystyki, osiedli mieszkaniowych, ludności i dóbr ziemskich: zbiegostwo z Kongresówki, cudzoziemcy;
4. Sprawy organizacji i zarządzania powiatem, sprawy komunalne: wybory starosty i deputowanych, personel urzędniczy, zasiedlanie rolnych terenów, gminy żydowskie;
5. Sprawy dot. gospodarki rolnej i leśnej: Izba Rolna, zwalczanie szkodników;
6. Sprawy dot. handlu, rzemiosła, przemysłu i budownictwa: restauracje, wyszynk, cechy przymusowe, położenie klasy robotniczej, budowa dróg, regulacja rzek;
7. Sprawy policyjne: nadzór nad różnymi stowarzyszeniami, organizacjami robotniczymi, osobami politycznie podejrzanymi;
8. Sprawy wojskowe: materiały z okresu plebiscytu i szkód z okresu powstań;

9. Sprawy sądowe: działalność rozjemcza;
10. Sprawy finansowe: podatek gruntowy, recesy;
11. Sprawy kościelne i szkolnictwa: zarządzenie w sprawach wyznaniowych i szkolnych, sprawy indywidualnych parafii i szkół;
12. Sprawy lecznictwa, weterynarii, policji sanitarnej: służba sanitarna, szczepienia ochronne;
13. Akta urzędu ubezpieczeń: współdziałanie i nadzór nad zakładami ubezpieczeń

Budynek polskiej landratury. Widok z 2. poł. XIX wieku

Grup rzeczowych może być stosunkowo dużo, co obrazuje poniższy schemat:

1. Sprawy osobowe, własnościowe i osiedleńcze;
2. Sprawy dróg wodnych, podziału terytorialnego i podatkowe;
3. Nadania obywatelstwa i wystawianie paszportów;
4. Sprawy organizacyjne i socjalne;
5. Prowadzenie biura i archiwum, wydatki służbowe;
6. Wybory do parlamentu;
7. Więziennictwo;
8. Telekomunikacja;
9. Zażalenia;
10. Rybołówstwo, hodowla, rolnictwo;
11. Gmina żydowska;
12. Handel, rzemiosło, przemysł spożywczy;
13. Ubezpieczenia na życie i od ognia;
14. Kontrola prasy i zgromadzeń;
15. Obwody kominiarskie;
16. Kontrola ludności żydowskiej;
17. Choroby epidemiczne zwierząt;
18. Sprawy dotyczące rzeczy zagubionych;
19. Policja kryminalna i obyczajowa;
20. Ruch na drogach kołowych i wodnych, lotnictwo;
21. Sprawy gospodarcze szkół;
22. Budżety szkół;
23. Cmentarze kościelne;
24. Wnioski na wystawianie dowodów osobistych;
25. Cudzoziemcy;

26. Kwestionariusze dla robotników;
27. Wnioski o zmianę nazwiska;
28. Przepustki dla ruchu granicznego;
29. Kontrola cen;
30. Księgi meldunkowe wsi